

NEOLIBERALIZAM – PROŠLOST, SADAŠNJOST, BUDUĆNOST¹

Slobodan Jokić¹, Saša Stefanović², Petar Radojević³

¹ Visoka ekonomska škola strukovnih studija

Peć u Leposaviću, Srbija

² GMS International, Beograd, Srbija

³ Alpha Bank, Beograd, Srbija

Rezime: Današnja ekonomska kriza je verovatno najveća koju je svet video, kako po geografskom obuhvatu, tako i po dubini. Ukoliko se uopšte može govoriti o njenom pozitivnom efektu, onda je to očigledna neophodnost ozbiljnog preispitivanja stanja u ekonomskoj nauci. Moć neoliberalne ideje nije ni u njenom kvalitetu, ni u univerzalnosti, već u tome što je u stanju da kontroliše ekonomsku politiku, istovremeno blokirajući svaku kritiku. Veliki biznis ima gotovo neograničenu finansijsku moć da politički, intelektualni i medijski prostor oblikuje po svojoj volji. Upravo je veliki biznis inspirator i izvor snage neoliberalizma i ta simbioza efikasno funkcioniše. U radu se polazi od hipoteze da u trijumfu tržišne individualističke ideologije – jednog agresivnog i netolerantnog tržišnog fundamentalizma – leži osnovni uzrok problema ekonomske nauke, ali i kulminacije globalne ekonomske krize.

Ključne reči: finansijska kriza, neoliberalizam, državna intervencija

UVOD

Liberalizam je ideologija koja smatra zaštitu ličnih sloboda osnovnom svrhom postojanja države. Liberali po pravilu stoje na strani prava na odstupanje od ustanovljenih normi i autoriteta po političkim ili religioznim pitanjima, i u tom smislu naprotiv konzervativizma.

Konzistentnu klasifikaciju liberalizma otežava tendencija dominantnih struja u oblasti da sebe opisuju kao liberalne i tu identifikaciju osporavaju zastupnicima manjinskih pozicija. Reč „liberal“ ne samo da označava bilo koju u širokom spektru različitih političkih pozicija u raznim zemljama, već u raznim jezicima nosi i sasvim različite konotacije, te može biti kako visok kompliment, tako i uvredljiva etiketa.

---

¹ Pregledni rad. Primitljeno u redakciju: 11.09.2012. Prihvaćeno za objavljivanje: 12.11.2012

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

Ekonomski liberalizam se odnosi na ekonomsku komponentu liberalne ideologije, a koji se odražava kroz stav prema kojoj se ekonomski sistem neke zemlje mora temeljiti na kapitalizmu, odnosno načelu *laissez faire* i privatnim sredstvima za proizvodnju.

Neoliberalizam je pokret u ekonomiji zasnovan na neoklasičnoj ekonomskoj teoriji. Nastao je je nakon Drugog svetskog rata, a od kraja sedamdesetih godina XX veka, sa dolaskom Margaret Tačer na vlast u Ujedinjenom Kraljevstvu, počinje da igra sve značajniju ulogu u svetu. Protivi se uplitanju države u ekonomiju, protekcionizmu, visokim stopama poreza i sl. Neoliberalizam nije šire političko viđenje, iako su zagovornici neoliberalizma često pobornici političkih sloboda.

Rad se, sastoji iz pet međusobno logički povezanih celina. Nakon uvodnih razmatranja u prvom delu rada dat je prikaz suštine samog koncepta, kao i istorijskog razvoja liberalizma počev od samih korena od druge polovine 18.veka pa do savremenog neoliberalnog koncepta i njegovih stranputica početkom druge decenije XXI veka. Zatim je, u narednom delu rada, prikazan međusobni odnos i simbioza globalizacije i neoliberalnog koncepta, da bi na samom kraju, a pre zaključnih razmatranja, pored sažetog prikaza globalne ekonomske krize i mogućih mehanizama za njeno prevazilaženje bilo ukazano na nemoć neoliberalnog koncepta u njenom rešavanju i potrebu za iznalaženje novih, alternativnih, rešenja.

1. Od liberalizma do neoliberalizma

Ekonomski liberalizam je naziv za ekonomsku komponentu liberalne ideologije, a pogotovo klasičnog liberalizma, a koji se odražava kroz stav prema kojoj se ekonomski sistem neke zemlje mora temeljiti na kapitalizmu, odnosno načelu *laissez faire* i privatnim sredstvima za proizvodnju. Iako ekonomski liberali u određenim okolnostima mogu prihvatiti državnu intervenciju u ekonomiju, u načelu smatraju da slobodno tržište mora biti što slobodnije od bilo kakvih faktora koji smetaju konkurentnosti i slobodnoj trgovini. Ekonomski liberalizam smatra neprihvatljivim plansku ekonomiju te se suprotstavlja konceptima merkantilizma, državnog kapitalizma, i socijalizma.

Koncepcija liberalne ekonomske politike obuhvata period od druge polovine 18.veka do 30-ih godina 20.veka. U ovom periodu se između ostalog, beleži:

- prva industrijska revolucija (pronalazak parne mašine);
- nagla industrijalizacija, pojava fabričkog načina proizvodnje;
- promene socijalne strukture po osnovu preseljenja stanovništva sa sela u gradove;
- veliko iseljavanje stanovništva iz Evrope u Ameriku, Australiju i na Novi Zeland;
- druga industrijska revolucija, (otkriće dinamo mašine);
- koncentracija proizvodnje i pojava akcionarskih društava i velikih korporacija.

Glavni predstavnici liberalne ekonomske doktrine su :

- *Adam Smit*, čijim delom “*Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*” iz 1776.godine je ekonomija praktično afirmisana kao zasebna nauka. Smit smatra da bogatstvo nacije proizilazi iz nastojanja svakog pojedinca da ostvaruje lične interese. Služeći svojim ličnim interesima, pojedinac zapravo služi i društvenom tj.javnom interesu,
- Dejvid Rikardo, čije najpoznatije delo je “Načela političke ekonomije i oporezivanja” iz 1817, i
- Žan Batist Sej sa delom “Traktat političke ekonomije” iz 1803.godine.

Zajedničke odrednice liberalne koncepcije ekonomske politike su:

- Bogatstvo društvene (državne) zajednice shvata se kao masa roba i usluga kojima se zadovoljavaju potrebe u društvu;
- Glavni izvor bogatstva je proces proizvodnje, a ekonomska moć iskazuje se narastanjem proizvodnih mogućnosti društva;
- Motivacioni faktor narastanja bogatstva je interes pojedinca. Njegovo realizovanje u smislu pojedinačnog bogaćenja, istovremeno uvećava i bogatstvo državne zajednice;
- Glavni unutrašnji faktor povećanja proizvodne moći je podela rada, odnosno specijalizacija u ukupnoj strukturi privređivanja, kao i u okviru pojedine oblasti privrede;
- Funkcionalni okvir privređivanja zasniva se na unutrašnjem prirodnom poretku. Pojedinci, učestvujući u procesu društvene reprodukcije uređuju i međusobne odnose zahvaljujući ekonomskim slobodama i tržištu kao osnovnom mehanizmu organizovanja i usmeravanja tokova reprodukcije. Funkcionalnu odrednicu liberalizma najsazetije oslikava načelo “*slobodna proizvodnja – slobodni promet*”.

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

- Uloga tržišta i ekonomskih sloboda značili su i odnose između država koji se zasnivaju na slobodnom prometu, uvećanje međunarodne razmene, podelu rada u međunarodnim okvirima itd.
- Ekonomska ravnoteža u tokovima reprodukcije uspostavlja se sama po sebi, na osnovu Sejovog zakona (tržišta), prema kojem svaka pojedinačna ponuda automatski izaziva pojedinačnu tražnju, tako da su u globalnim okvirima agregati ponude i tražnje podudarni. Automatsko uravnoteženje ponude i tražnje jedino može poremetiti štednja, pa se poseban značaj pridavao pitanju kako da se štednja bez ikakvih zastoja transferiše u investicije.

Liberalistički koncept imao je restriktivan stav prema učešću države u tokovima reprodukcije. Kako tržišni mehanizam predstavlja dovoljan okvir za organizovanje i usmeravanje tokova privređivanja, ekonomska uloga države svodi se na to da bude u funkciji ovog “*prirodnog poretka*”. U toj funkciji su pravne pretpostavke za pune ekonomske slobode kao što su: efikasna zaštita privatne svojine, pravno regulisanje opštih uslova za promet, sloboda ugovaranja, svojevrsna garancija države za poslovne aranžmane, prinudno izvršenje ugovornih obaveza itd. U pogledu ekonomskih funkcija u užem smislu, uloga države odnosi se na antimonopolsko zakonodavstvo i stabilnost novca.

Što se tiče finansijskih aktivnosti države, treba istaći da su javni izdaci, odnosno funkcije države bili strogo ograničeni na 3 sektora:

Unutrašnja i spoljna sigurnost;

- Pravni poredak;
- Finansiranje javnih objekata i aktivnosti za koje privatni kapital nije bio zainteresiran (prvenstveno privredna infrastruktura)

Kako se javni izdaci shvataju kao “*nužno zlo*” jer su sa stanovišta akumulacije neproduktivni, osnovni pristup finansijskoj aktivnosti je kvantitativan, sa temeljnim zahtevom da javni rashodi budu što manji, po devizi “*najbolje finansije su najmanje finansije*”.

Liberalni koncept ekonomske politike zasniva se na 2 osnovna obeležja: neutralnost i cikličnost. Neutralnost znači da finansijska i ukupna aktivnost države treba da ima imati neutralno dejstvo u odnosu na tržište i ekonomske zakonitosti. Ekonomska aktivnost države svodi se samo na dopunu tržišta. Cikličnost se ogleda u tome da se ostvari tzv. paralelna aktivnost između privatne inicijative i državnog uplitanja u tokove reprodukcije. To znači da

ukoliko dođe do smanjenja ili zastoja privatne inicijative, država treba isto tako da se ponaša u svojoj aktivnosti i obrnuto, zamah privatne aktivnosti u smislu povećanja proizvodnje i drugih vidova privređivanja je znak za veće finansijsko prisustvo države i njene ukupne ekonomske uloge. Po liberalističkoj koncepciji smatralo se da učešće države (osim u ratnom stanju), nikako ne sme preći 15% društvenog proizvoda, odnosno nacionalnog dohotka, jer bi se time doveo u pitanje tzv. prirodni poredak.

Koncept liberalne ekonomske politike u prvi plan stavlja instrumente i mere fiskalne i monetarno-kreditne politike.

U domenu fiskalne politike, to je pretpostavljalo prvenstveno sledeće:

- nizak poreski pritisak, kako bi veća kupovna moć pojedinaca značila i produktivno angažovanje društvenog proizvoda;
- pojednostavljena struktura oporezivanja, u kojoj se neposredni porezi (na dohodak i na imovinu) zasnivaju isključivo na proporcionalnim poreskim stopama radi osiguranja neutralnosti u odnosu na zakone tržišta;
- budžetska ravnoteža, kao zlatno pravilo, s obzirom da i deficit i suficit znače odstupanje od osnovnih postulata finansijske i ukupne aktivnosti države (neutralnost i cikličnost), uz jedini izuzetak u slučaju rata.

U domenu monetarne politike, karakteristične su sledeće mere i instrumenti:

- monetarna ravnoteža, što podrazumeva uravnoteženost između ponude i potražnje za novcem;
- zlatni paritet valute, u funkciji stabilnosti novca i politike monetarne ravnoteže;
- eskontna stopa (instrument kojim centralna banka kreditiranjem poslovnih banaka uvećava njihov kreditni potencijal i time utiče na količinu novca u opticaju). Za liberalni koncept karakteristično je da se eskontna stopa koristila samo u slučaju kada se štednja ne transferiše u investicije u relativno kratkom periodu.

U pogledu spoljne trgovine, pored stava o liberalizaciji, potrebno je istaći da su neke zemlje ipak koristile određene instrumente ekonomskog protekcionizma kako bi zaštitile domaću privredu. Međutim, u odnosu na merkantilizam, primena ovakvih mera bila je znatno manjeg intenziteta.

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

Neoliberalizam je pokret u ekonomiji zasnovan na neoklasičnoj ekonomskoj teoriji. Nastao je nakon Drugog svetskog rata, a od kraja sedamdesetih godina XX veka, sa dolaskom Margaret Tačer na vlast u Ujedinjenom Kraljevstvu, počinje da igra sve značajniju ulogu u svetu. Protivi se uplitanju države u ekonomiju, protekcionizmu, visokim stopama poreza i sl. Neoliberalizam nije šire političko viđenje, iako su zagovornici neoliberalizma često pobornici političkih sloboda. To se ogleda prvenstveno u činjenici da su neke države sa izričito neoliberalnim ekonomijama, bile u isti mah vođene autoritarnim režimima. Najpoznatiji primer je Čile za vreme vojne hunte Augusta Pinočea.

Osnovne teorijske postavke neoliberalizma su uobličene u jedan univerzalni priručnik (Vašingtonski konsenzus)² kojeg je trebalo da se pridržavaju vlade ekonomski nedovoljno razvijenih zemalja širom sveta. Reč je o programu radikalnih ekonomskih reformi (razrađenom od strane MMF-a, Svetske banke i administracije SAD – Ministarstva finansija i USAID-a) čiji su osnovni elementi stabilizacija, liberalizacija i privatizacija. On nije imao karakter samo preporuka nego je prirodan svim zemljama koje su ulazile u aranžman sa MMF-om.

Međutim, najrazvijenije zemlje sveta radile su i rade suprotno postavkama Vašingtonskog konsenzusa. Potpuna liberalizacija bila je namenjena samo za druge zemlje koje su bile potpuno otvorene za stranu robu i kapital, a tržišta najrazvijenijih teško su dostupna za robu iz nerazvijenog sveta kojima na putu stoje skoro nesavladive administrativne prepreke (sertifikati, dozvole, potvrde, standardizacije i slično), kao i česta sprečavanja da se kapitalom iz neke od zemalja BRIK (Brazil, Rusija, Indija i Kina – koje se poslednjih godina brzo razvijaju) kupi neka kompanija u SAD. Isto tako, svedoci smo kako smo pre nekoliko godina, po savetima propovednika nove ideologije, po kratkom postupku likvidirali svoj bankarski sektor, a danas vidimo da najrazvijenije zemlje ogromna sredstva ulažu za spasavanje svojih propalih banaka.³

---

² Kodifikovan u radu *John Williamson*-a (1990) pod poznatim nazivom "Vašingtonski konsenzus", ovaj set preporuka obuhvata: 1) Fiskalnu disciplinu, 2) Preusmerenje javne potrošnje, 3) Poresku reformu, 4) Finansijsku liberalizaciju, 5) Konkurentan devizni kurs, 6) Liberalizaciju režima trgovine, 7) Otvorenost za strane direktne investicije, 8) Privatizaciju, 9) Deregulaciju i 10) Zaštitu svojinskih prava. Williamson, John: *What Washington Means by Policy Reform, Latin American Readjustment: How Much has Happened*, Washington: Institute for International Economics 1989.

³ Dušanić, J., (2009), „Dolarska alhemija i kazino ekonomija – svetska ekonomska kriza“, NSPM, Beograd.

2. Globalizacija i neoliberalizam

Doktrina *ekonomskog neoliberalizma* je bila ideološki temelj globalizacije i (značajno) postsocijalističke tranzicije, a zasniva se na paradoksalnim i protivrečnim principima minimalne (veoma ograničene) države i maksimalnih (neograničenih i nekontrolisanih/samokontrolisanih) ekonomskih sloboda i prava privatne svojine. Odmah je jasno kakvi mogu biti odnosi između manjine povlašćenih, privilegovanih i organizovanih monopolista („efikasnih preduzetnika“), s jedne, i većine siromašnih, eksploatisanih i neorganizovanih pojedinaca, s druge strane, u uslovima tzv. „minimalne države“, čija je jedina funkcija da garantuje „fer“ odnose na neograničeno slobodnom tržištu.

Veliki broj autora smatra da je globalizacija teorijski zasnovana na shvatanjima transnacionalnih tržišnih liberala, i geopolitičkih ekonomista, koji samo retorički nameću *princip konkurencije* kao dominantan i sveobuhvatan ključ globalizacije. Oni ukazuju da realnost prakse krajnje surovo redukuje proklamovani princip, jer se po potrebi kreće između korišćenja neoliberalizma (prema bogatoj manjini) i protekcionizma (prema siromašnoj većini).

Ovakva situacija, ako uporedimo ekonomsku teoriju i ekonomsku istoriju, nije novina: postoji jasan obrazac jaza između zvučnih i apstraktnih teorija i onoga što se dešava u stvarnosti. *Bogate države imaju tendenciju da siromašnima nameću teorije koje oni same niti koriste, niti su ikada koristile.* Taj jaz između teorije i stvarnosti postaje još očigledniji kada isti teoretičari koriste različite teorije za različite ciljeve: probleme koji se odnose na udaljene stvari, treba rešavati uz pomoć zvučnih i apstraktnih principa. Kada se problemi približe sopstvenim interesima, primat dobijaju zdrav razum i iskustvo.

Veliki ekonomski rast u Kini, Indiji i Južnoj Koreji ističe se kao primer toga koliko je globalizacija uspešna. Međutim, pitanje koje se skoro nikada ne postavlja jeste: da li su Kina, Indija i Južna Koreja koristile, odnosno koriste li lek koji im se preporučuje. Odgovor je odričan. Kao dokaz valjanosti globalizacije uporno se koriste zemlje koje nisu uzimale lek koji im se nudi. Navedene zemlje su praktično koristile univerzalna sredstva za ekonomski

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

razvoj⁴ koja se koriste od srednjeg veka (Holandija, Venecija, Engleska) i koja su „zabranili“ Svetska banka i MMF:⁵

- prihvatanje činjenice da bogatstvo nastaje u međusobnim vezama između delatnosti sa rastućim prinosima – svesna politika koja ističe, pomaže i štiti te delatnosti,
- tim aktivnostima se u određenoj geografskoj oblasti bezbeduju privremeni monopoli/carinska zaštita,
- ekonomski razvoj je sinergetski fenomen tako da se forsira što veća raznovrsnost u privredi „*Maksimiziranje podele rada i broja poslova u zemlji*“ (Antonio Sera, 1613) i kopiranje ekonomske strukture Venecije i Holandije,
- teorijsko shvatanje da industrijalizacija rešava četiri velika ekonomska problema siromašnih država: povećava dodatu vrednost, povećava zaposlenost, povećava plate i smanjuje deficit platnog bilansa,
- poreske olakšice za privredne delatnosti koje se želi izgraditi,
- jeftini krediti za iste delatnosti,
- podrška u izvozu za iste delatnosti,
- veliko težište na obrazovanju, znanju i privlačenju kompetentnih ljudi iz inostranstva (što je daleko važnije od inostranog kapitala s obzirom da su religijski i ostali progoni kroz istoriju činili da se nacije lišavaju svojih najobrazovanijih građana).
- pomoć da se poveća obradiva površina i pomoć poljoprivredi generalno uz svest o tome da poljoprivreda nikako nije u stanju da sama izvuče zemlju iz siromaštva.

---

⁴ Reinert, E., (1999), „The Role of the State in Economic Growth“, Journal of Economic Studies, Vol. 26, No. 4/5, 1999, pp. 268-326

⁵ Danaher, K. and Yunus M., (1999), „*Fifty Years is Enough: The Case Against the World Bank and IMF*“, South End Press / Muhammad Yunus (28.6. 1940.-) je bangladeški bankar i ekonomista. Poznat je po uvođenju i razvoju koncepta mikrokredita, odnosno davanju sitnih zajmova za poduzetnike koji su previše siromašni da bi se kvalificirali za tradicionalne bankovne zajmove. Yunus je takođe poznat i kao osnivač Grameen Banke. Godina 2006. Yunus i njegova banka su zajedno primili Nobelovu nagradu za mir, što je obzrazloženo njihovim nastojanjem da razviju ekonomiju i društvo odozdo. Yunus je dobio još nekoliko međunarodnih priznanja, uključujući Svetsku nagradu za hranu. Napisao je knjigu *Bankar siromašnih* i osnivač je Fondacije Grameen. Važi za istaknutog kritičara politike koju zastupaju MMF i Svetska banka.

Jedinstveno tržište Evropske unije „prodato“ je biračima na osnovu toga što će ekonomije obima stvoriti veće bogatstvo.⁶ Kada isti ti političari treba da primene neku teoriju trgovine sa Afrikom, oni biraju Rikardovu teoriju trgovine, u kojoj se pretpostavlja da ekonomije obima ne postoje.⁷ Međutim, oni bi isto tako mogli da obrnu pretpostavke i da za Afriku koriste teorije koje kažu da treba izgraditi sopstvenu industriju (u kojoj postoje ekonomije obima) a za jedinstveno tržište da koriste teorije koje kažu da ono nema budućnost.

Posle rata, industrija u SAD je bila drastično superiornija od evropske, Ipak, niko nije predlagao da Evropa treba da prati svoje komparativne prednosti u poljoprivredi već suprotno – sve je uloženo u reindustrijalizaciju Evrope kroz Maršalov plan.⁸

---

⁶ *Checchini Report* je ocenio da će sa pratećim merama pozitivne posledice stvaranja jedinstvenog tržišta biti: rast GDP od 7.5%, pad cena za oko 4.3%, porast zaposlenosti će biti oko 5.7 miliona radnika, a deficit platnog bilansa tek 0.50% GDP: Dimitrijevic, B., (2001), „*Ekonomski aspekti evropskih integracija i analiza troškova i koristi*“, Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja – SCEPP.

⁷ Reinart, E., (2006), „*Globalna ekonomija*“, Čigoja štampa, Beograd, str 7.

⁸ Maršalov plan, službeno nazvan Plan Evropske obnove, je bio plan SAD-a o obnovi posleratne Evrope i suzbijanju uticaja komunizma nakon Drugog svetskog rata. Zadatak izrade plana dobio je Džordž Maršal i njegove kolege iz Stejt departmenta, a ponajviše su uz Maršala doprineli Vilijem Klejton i Džordž Kenan. Plan obnove je napravljen na sastanku između država učesnica plana 12. jula 1947. Maršalov plan nudio je takvu vrstu pomoći i Sovjetskom Savezu i njegovim saveznicima, no samo ako bio oni napravili političke reforme i prihvatili neki oblik spoljašnje kontrole. Plan je sproveden 4 godine sa početkom u julu 1947. U tom periodu nekih 13 milijardi američkih dolara ekonomske i tehničke pomoći je poslato evropskim zemljama koje su postale članice OECD-a. Do perioda kada je plan došao do tačke svog kompletiranja, privreda svake države učesnice, osim Nemačke, porasla je u odnosu na predratnu. Tokom sledeće 2 decenije, skoro sve države zapadne Evrope doživele su ekonomski rast i poboljšanje životnog standarda. Maršalov plan se dugo smatrao jednim od prvih procesa evropskih integracija. Jedna od njegovih posledica je znatna amerikanizacija privrede i tehnike u Evropi i načina upravljanja privredom. Sovjetski Savez i istočnoevropske zemlje će u prvom trenutku prihvatiti da učestvuju u Maršalovom planu, ali će Staljin, (nakon dobijenih informacija o političkoj prirodi plana, to odbiti. Shvatajući opasnost, on će u cilju političke kontrole istočnoevropskih zemalja najpre stvoriti Informbiro (neku vrstu nove Kominterne koja je na zahtev Velike Britanije i SAD ukinuta 1943), a 1949. i privredne unije istočne Evrope - SEV. Postupajući po Staljinovim zahtevima, Maršalov plan je 1947. odbila i Titova Jugoslavija dok su Čehoslovaci i Poljaci, koji su požurili da ga prihvate, morali da odustanu. Iako su odbili Maršalov plan, Jugosloveni će posle sukoba sa Staljinom 1949. početi od Amerikanaca da dobijaju najpre ekonomsku, a potom i vojnu pomoć koja će od njihove armije načiniti četvrtu vojnu silu u Evropi.

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

Pol Samjuelson, američki ekonomista i dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju, je smatao da su ekonomisti oportunisti. Ponedjeljkom, sredom i petkom oni rade sa jednim tipom modela a utorkom i četvrtkom rade sa modelima koji imaju sasvim druge pretpostavke. U takvoj situaciji, „istraživanje po narudžbini“ može se pokazati vrlo nezahvalnim. Lako se može desiti da zaključak bude „naručen“. To ima prednost što možemo imati modele koji mogu dokazati bilo šta. Problem je u tome što ono što na kraju postaje ekonomska teorija koja se koristi prema siromašnim državama, u stvari rezultat prava jačeg.⁹

3. Globalna ekonomska kriza i mehanizmi za rešavanje krize – nemoć neoliberalnog koncepta

O ekonomskoj krizi koja je 2007 godine zahvatila čitav svet i koja još uvek traje, pisao je i još uvek piše veliki broj domaćih i stranih ekonomista. Neki od osnovnih uzroka krize su:¹⁰

- rizični finansijski instrumenti (korišćeni zbog mogućnosti ostvarenja visokih i brzih profita, koji su zaslepljivali učesnike),
- potcenjivanje realnih rizika i neophodnosti državne kontrole i regulacije,
- jeftini krediti za hipertrofiranu potrošnju i pravljenje „mehura od sapunice“ na bazi hipotekarnih, finansijskih i građevinskih naduvavanja cena prilikom kupovine nekretnina,
- finansiranje precenjenih hipoteka od strane investicionih banaka, penzijskih fondova i drugih nestandardnih zajmodavaca,
- beskonačni rast reosiguranja kredita i tržišta svopova
- pretarana samovolja berzanskih špekulanata
- kolosalno razbuktavanje fiktivnog (virtuelnog i špekulativnog) kapitala, osamostaljivanje finansijskih tržišta u odnosu na realna tržišta i veliki raskorak sa realnom sferom privrede,
- nizak procenat rezervnog obezbeđenja emitovanog kreditnog novca

---

⁹ „Kada ekonomisti na najboljim univerzitetima u siromašnim delovima Afrike zarađuju oko 100 dolara mesečno, a Svetska banka im nudi 300 dolara dnevno kao konsultantima za „pravu veru“, nije začuđujuće što se tako malo njih buni“. Isto., str 126.

¹⁰ Više o aktuelnoj ekonomskoj krizi, njenim uzrocima i sličnostim sa Velikom ekonomskom krizom iz 1929 godine videti kod: Stojanović, Ivica., (2008), „*Ekonomska kriza u Americi – sjaj i beda globalizacije*“, NSPM, Beograd

- naduvavanje finansijskog balona preko „šema“ kao što je, npr., „*credit default swap*“ (banka osigurava kredit koji daje) i
- brzo širenje spirale kredit-potrošnja-novi krediti.

Krizni proces će se i dalje razvijati, sve dotle dok se ne plati za fiktivne finansijske piramide i odgovarajuću nepokrivenu potrošnju. Može se postaviti pitanje krivice onih koji su trebali (i morali) da kontrolišu razmatran proces. Očigledno je da je institut kontrole zakazao.

Kada se govori o izlazu iz ekonomske krize sa kojom se danas suočavamo, i domaći i inostrani ekonomisti se slažu da mnoge stvari moraju da se menjaju. Razlike u mišljenjima koje postoje, odnose se samo na to da li se kao predlog za rešenje daju konkretni potezi ili se preporuke baziraju na generalnim principima.

Autori koji predlažu konkretne mere za izlazak iz krize¹¹ predlažu napuštanje dolara kao svetske rezervne valute, onemogućavanje emitovanja svetskog novca bez realnog pokrića i vraćanje ekonomiji realnih vrednosti.

Istina, postoje i stavovi svetski poznatih autoriteti poput Isaka Adižesa¹² koji na prvi pogled deluju ekstremno.¹³

---

¹¹ Dušanić, Jovan., (2009), „Dolarska alhemija i kazino ekonomija – svetska ekonomska kriza“, NSPM, Beograd

¹² Dr Isak Adižes je osnivač i profesionalni direktor Adižes instituta, Santa Barbara, SAD.

Tvorac je metodologije koja nosi njegovo ime i renomirani konsultant kompanija i vlada širom sveta (Švedska, Brazil, Meksiko, Grčka, Izrael). Poznat je po svom jedinstvenom pristupu upravljanju organizacionim promenama zasnovanom na procesu kojim se izgrađuje uzajamno poštovanje i poverenje.

¹³ <http://www.ekapija.com/website/sr/page/416010> Tako on u intervjuu za magazin Biznis, na pitanje gde vidi izlaz iz krize, doslovce odgovara: „*Moje je mišljenje, a znam da će to zaprepastiti i srpski narod, da je rešenje u – samoupravljanju! Ozbiljno to mislim! Naravno, ne ono i onakvo, vulgarno samoupravljanje kakvo je bilo, ali treba zatvoriti ciklus. Kapitalizam nije zatvoren ciklus – gore su oni koji imaju para, dole su radnici, i to je vertikalna. Ja sam mnogo pisao o tome zašto je samoupravljanje propalo: zato što nije, u onom sistemu, priznalo da je važan kapital. I to je greška. Mora se priznati kapital. I kao drugo, ne možete imati demokratiju na nivou preduzeća, a diktaturu na nivou države, to ne ide. Ali, kada bi demokratija bila na oba nivoa, uz priznanje kapitala – to je rešenje. Ali, samoupravljanje je kod nas propalo (konstatuje novinar, prim.aut).... Samoupravljanje je bilo integracija, vulgarno politički primenjena. Komunistička partija je vodila preduzeća i to je bila greška. Ali, ako uzmete samoupravljanje kao teoriju, i popravite je da bude bazirana*

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

Na kraju, neohodno je navesti i profesora Ha Jun Čanga sa prestižnog Kembridža, koji u svojoj knjizi „23 stvari koje vam ne govore o kapitalizmu“¹⁴ predlaže principe za obnovu svetske ekonomije: napuštanje ideje „*free market*“ kapitalizma, prihvatanje činjenice da postoji limitiranost pretpostavke „racionalnog ponašanja“, izgradnja sistema koji produkuje ono najbolje a na najgore u ljudima, odustati od teorijske iluzije da su ljudi plaćeni tačno onoliko koliko zaslužuju, uspostavljanje boljeg balansa između finansijske i realne aktive, posmatrati državu kao deo rešenja a ne kao deo problema kao i da svetski ekonomski sistem mora da vrši „pozitivnu diskriminaciju“ nerazvijenih zemalja.

Ekonomija kao nauka sa svoje strane može dati značajan doprinos izlasku iz krize. Potrebno je za početak da napusti preveliku ljubav prema matematici i fizici,¹⁵ te da svoje principe (ponovo) bazira na iskustvu, odnosno stvarnosti. Pored toga, pravi je trenutak za revoluciju unutar ekonomske misli („ekonomista koji je samo ekonomista, nije dobar ekonomista“) koja bi dovela do promene svetskog ekonomskog modela (umesto „popravljanja“ postojećeg) i prepoznavanja činjenice da je ekonomija deo biosfere kao i uspostavljanja nekih novih institucija. Da bi se to ostvarilo, mora se izaći iz neoliberalnog obrazovnog sistema i fokusa na kratkoročna rešenja.¹⁶

---

na logici, a ne na političkim vrednostima, ona može funkcionisati i tu je budućnost. Ipak, da bi se to sprovelo, trebalo bi promeniti sistem vrednosti kapitalizma – reći kapitalistima da bi radnici trebalo da imaju svoj glas, a to je već revolucija“.

¹⁴ Ha J. Ch., (2011)., „23 Things They Don't Tell You About Capitalism“, Bloomsbury Press, London...,str 252.

¹⁵ „Ekonomija je postala najmatematiziranija nauka posle fizike. Umesto da se matematika prilagođava za rešavanje ekonomskih problema, mnogo je jednostavnije ekonomske pretpostavke veštački formulisati tako da omogućavaju matematičko rešenje. Tri najpopularnije takve pretpostavke su: *homo oeconomicus*, racionalno ponašanje i potpuna informisanost. Na tim i takvim pretpostavkama izgrađena je velika superstruktura koja se znatno razlikuje od ekonomske stvarnosti“ ., prof. dr Branko Horvat, (2002), „Kakvu državu imamo i kakvu državu trebamo“, Prometej, Zagreb.

¹⁶ Kamran, Mofid, (2010), „Is Ethical Capitalism Possible?“, <http://www.stwr.org/economic-sharing-alternatives/is-ethical-capitalism-possible.html>

ZAKLJUČAK

Primedbe i kritike na račun neoliberalne ideologije i prevlasti globalnog kapitalizma mogle bi se sažeti u sledećim tezama koje ujedno i predstavljaju osnovne razloge dugoročne neodrživosti neoliberalizma:

- suprotnost između kooperativnog, društvenog karaktera industrijskog načina proizvodnje i privatnog prisvajanja dohotka rađa neizbežnost sukoba između rada i kapitala;
- iskustvo je pokazalo da nije tačna pretpostavka klasične ekonomije da samoregulatorni mehanizam tržišta stvara ravnotežu ponude i tražnje, makroekonomsku stabilnost i punu zaposlenost;
- tržišni mehanizam ne može da obavlja na očekivani način svoju autoregulatornu ulogu zbog nedovoljne cenovne elastičnosti i nehomogenosti mnogih roba, zbog nedovoljne i asimetrične informisanosti ekonomskih subjekata i zbog činjenice da čovekove odluke nisu uvek racionalne;
- klasična ekonomska teorija više ne odgovara kapitalizmu 21. veka kojim dominiraju velike korporacije, koje često imaju monopolski ili oligopolski položaj na tržištu, narušavajući time njegovu konkurentnost;
- nesputano delovanje tržišnih zakona dovodi do velikih i društveno nepodnošljivih razlika u raspodeli dohotka i imovine;
- u neoliberalnoj globalnoj ekonomiji moć velikih multinacionalnih korporacija toliko je narasla da su one postale dominantne institucije modernog sveta. Korporacije sve više utiču na politiku nacionalnih država i na međunarodne institucije, ugrožavajući time ulogu država u razvijanju svojih privreda i u zaštiti nacionalnih interesa;
- korporacije po svom pravnom ustrojstvu i po svojoj inherentnoj prirodi posluju isključivo u svoju ličnu korist, bez obzira na eventualne štetne posledice za druge, za društvo i za prirodnu sredinu;
- sugestivnom i agresivnom reklamom korporacije manipulišu željama i preferencijama potrošača, pretvarajući tezu o “*suverenosti potrošača*” u običan mit;
- neoliberalni kapitalizam u uslovima informatičke revolucije neizbežno dovodi do produbljivanja društvene polarizacije i do pogoršanja položaja radnika, siromašnih slojeva i zemalja: stvara se tanak sloj bogatih i moćnih nasuprot većini slabo plaćenih i nemoćnih;
- u neoliberalnoj, informatičkoj i globalnoj eri kapitalizma kapital se pretežno stvara i oplođuje u finansijskoj sferi: finansijski tokovi i transakcije dominiraju nad tzv. realnom ekonomijom (proizvodnjom i

prometom roba i usluga), koja postaje “*privezak finansijskog kapitala*”;

- krajnji cilj neoliberalne doktrine formulisane na početku osamdesetih godina 20. veka, tzv. Vašingtonskim konsenzusom jeste da se ukidanjem državnog sektora i državnog intervencionizma kao i liberalizacijom međunarodnih tokova roba i kapitala omogući multinacionalnim korporacijama i centrima finansijskog kapitala upravljanje svetskom privredom bez mešanja nacionalnih država i da se tako uspostavi “globalna diktatura kapitala” (“*stateless global governance*”);
- hiperkomercijalizacija privrednog i društvenoga života i promocija egoizma, utilitarizma i konzumerizma dovodi do redukcije celovitog i kompleksnog ljudskog bića na njegovu biološko-animalnu komponentu, a totalnom privatizacijom podriva se i društvena solidarnost;
- Svetska banka, Međunarodni monetarni fond (MMF) i Svetska trgovinska organizacija (WTO) služe najviše interesima bogatih zemalja, transnacionalnih korporacija i međunarodnog kapitala;
- globalni, neoliberalni, korporativni, “transakcioni” sistem, veoma je nestabilan i ranjiv, podložan je naglim i nepredvidivim poremećajima i krizama, i ako ne bude stavljen pod efikasnu društvenu kontrolu, doživće katastrofu goru od Velike svetske krize tridesetih godina.

REFERENCE:

1. Dušanić, J., (2011), „*Pokušaj reanimacije neoliberalizma*“, Akademija ekonomskih nauka, Beograd.
2. Dušanić, J., (2008), „*Bečarska ekonomija: tranzicija u Srbiji*“, Beogradska poslovna škola, Beograd.
3. Dušanić, J., (2009), „*Dolarska alhemija i kazino ekonomija – svetska ekonomska kriza*“, NSPM, Beograd.
4. Dimitrijević, B., (2001), „*Ekonomski aspekti evropskih integracija i analiza troškova i koristi*“, Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja – SCEPP.
5. Ha, J. Ch., (2011)., „*23 Things They Don't Tell You About Capitalism*“, Bloomsbury Press, London.
6. Kamran, M., (2010), „*Is Ethical Capitalism Possible?*“, <http://www.stwr.org/economic-sharing-alternatives/is-ethical-capitalism-possible.html>

7. Kamran, M., (2011), „ *Our Crises are not merely Economic but Spiritual: A Time for Awakening*“, <http://www.gcgi.info/how-it-began>
8. Madžar, Lj., (2011), „*Avet neoliberalizma*“, Akademija ekonomskih nauka, Beograd.
9. Madžar, Lj.,(2004), „*Neoliberalizam i alternative*“ , Ekonomika preduzetništva, 5, Vol.XXXX,242-256, Beograd.
10. Reinert, E., (2006), „*Globalna ekonomija*“, Čigoja štampa, Beograd.
11. Reinert, E., (2010), „*Spontani kaos – ekonomija u doba vukova*“, Čigoja štampa, Beograd.
12. Reinert, E., (1999), „ *The Role of the State in Economic Growth*“, Journal of Economic Studies, Vol. 26, No. 4/5, 1999, pp. 268-326
13. Reinert, S., (2006), „*Darwin and the Body Politic: Schäffle, Veblen, and the Shift of Biological Metaphor in Economics*“: www.othercanon.org/uploads/Reinert%20Schaeffle%20030506.doc
14. Rodrik, D., (2008), „Zbogom Vašingtonskom konsenzusu, zdravo Vašingtonskoj pometnji - kritički osvrt na studiju Svetske banke "Ekonomski rast devedesetih - lekcije na osnovu decenije reformi", PANOECOMICUS, str. 135-156: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1452-595X/2008/1452-595X0802135R.pdf>
15. Samuelson, P., (2007), „*Ekonomija*“, MATE, Zagreb.
16. Štiglic, Dž., (2002), „*Protivrečnosti globalizacije*“, SBM-x, Beograd.
17. Štiglic, Dž., (2008), „*The End of Neo-liberalism?*“, Project Syndicate, <http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz101/English>
18. Vrzić, N., (2008), „Razvijeni nikad nisu radili ono što savetuju nerazvijanim“, NIN, 2. Oktobar 2008, 64-91.

Jokić, S., Stefanović, S., Radojević, P.

NEOLIBERALISM - PAST, PRESENT, FUTURE

Slobodan Jokić¹, Saša Stefanović², Petar Radojević³

¹ College of Economics Pec in Leposavic, Serbia

² GMS International, Belgrade, and College of Economics Pec in
Leposavic, Serbia

³ Alpha Bank, Belgrade, Serbia

Abstract: The current economic crisis is probably the largest that the world has seen, both geographically and in depth. If someone could talk about its positive impact, it is obvious the need for a serious review of the situation in economic science. The power of neo-liberal ideas is not in its quality, as well as universality, but that it is able to control economic policy, while blocking all criticism. Big business has almost unlimited financial power to the political, intellectual and media space create as it wants. Big business is an inspirator and source of forces of neoliberalism and that symbiosis function efficiently. This paper has the hypothesis that the triumph of market ideology of individualism - an aggressive and intolerant market fundamentalism - is the main cause of the problem of economic science, but also the culmination of the global economic crisis.

keywords: financial crisis, neo-liberalism, government intervention